

FRANZ HODJAK: HATÁRKÖVEK. FORDÍTOTTA SZENKOVICS ENIKŐ. KOLOZSVÁR, KRITERION KÖNYVKIADÓ, 2010.

Franz Hodjak 1992 óta Németországban él, mégis erdélyi szász író. A kategorizálás és besorolás, illetve az erdélyi szász irodalom mint kategória meghatározásáról Balogh F. András így vélekedik: „A szász irodalom öndefiníciójában hosszas vita után az a nézet jutott érvényre, hogy mindenki ide tartozik, akinek valamilyen köze volt, van e kis nép szellemi életéhez, legyen az a születés, letelepedés vagy az irodalomban való részvétel” –, s erre hivatkozva javasolja e nézet átvételét, használatát.¹ Hodjak tehát az irodalomtörténet-írás szemszögéből jogosan sorolható ide, nemcsak nyelve, önazonossága, önmeghatározása vagy irodalmárok, ítések besorolási kényszere nyomán, hanem mert látásmódja indokolja ezt.

„Az erdélyi szászok identitásukat folyamatosan a magyar és román szomszédság jegyében építették, működtették és reprezentálták” – állítja Pozsony Ferenc.² Szerinte mindig is annak tudatában állt össze, alakult saját azonosságtudatuk, hogy szomszédaik magyarok, székelyek, románok, cigányok, azaz különbözőek nyelvükben, felekezeti hovatartozásukban, hagyományaikban és kultúrájukban: ezzel együtt pedig óhatatlanul az eltérés egyik feloldási/megoldási stratégiájaként a versengést (is) gyakorolták. A gazdasági életben erős volt (e kis területen összezárt népek közt) a kölcsönös függés, ami átsegítette őket a konfliktusokon, ám az az ideális kép, amelyet az 1920 utáni helyzetre adott válaszként transzszilvanizmus néven megfogalmaztak, „egy ténynek deklarált óhaj” Balogh F. András szavaival, „nehezen bizonyítható, de roppant vonzó gondolat”.³ Ám a remélt eszmény nem tudta megoldani a világméretűvé eszkalálódott problémákat, az erdélyi szász értelmiségi elitnek sem bizonyult tartós fogódzónak, Otto Folberth egyenesen fájdalmat, sebet okozó, határt szabó, határok közé szorító kis ország(rész)ként írta le Erdélyt: „átok rád, korlátok országa! Átok üljön hegyeid szűk ívén! Benned csak korlátok vannak és peremek, semmi sem teljesedik ki. [...] Itt mélyen ráhajoltam a földre, mint szalmaszál, búza, pipacs, mint bogács virágot hajította, és maradtam e föld fia”.⁴ A második világháború környékén az erdélyi németek egy része – nagymértékben a román hatalomban is csalódva – a saját kulturális hagyományok felértékelésétől a nemzetük felsőbbrendűségét hirdető fasiszta ideológia elfogadásáig jutottak el, ebben láttak ugyanis egyfajta menedéket és megoldást. A hitleri hadsereg oldalán a végsőkig kitartottak, így a kollektív bűnösséggel bélyegezve, a polgári lakosságot is különféle munkatáborokba internálták 1944-et követően, majd a kommunista uralom fenyegetettsége alatt megfélemlítve éltek, így nem csoda, hogy amint lehetett, tömegesen, szinte kivétel nélkül Németországba emigráltak.⁵ Ám a kitelepedettek az „anya”-országban másfajta, de hasonló módon kisebbségi helyzetben találták magukat, ami lelkiileg erősen megterhelte az első generációt.

Franz Hodjak maga is ilyen tudattal él Németországban: Nagyszébenben született, erdélyi szász gyökerei mellé szlovák ősök is felsorakoznak, a kommunista uralmat egy több nyelven dolgozó könyvkiadóban, szerkesztőként dolgozva Kolozsváron vészeltte át, ott tapasztalta meg a cenzúra fortélyait s az annak kijátszására tett kísérletek minden leleményét és buktatóját. Az 1995-ben Frankfurtban megjelent *Grenzsteine – Határkövek* mindezeket az élményeket is súrti, s igen jó példája a romániai kisebbségi szemléletnek, gondolkodásnak mind témájában és szereplői (a név, a nemzetiség szintjén is tükröződő) sokszínűségében, mind nyelvi megformálásában, amit Szenkovics Enikő jóvoltából a magyar fordítás jól megőriz és közvetít. Ízig-veéig erdélyi, kelet-európai a könyv, ám nem a szűken vett tájelemek, a tér-idő jellegzetességeiben az, hiszen nem lokalizálható, s végeredményben ideje sem bemérhető. Mégis, a regény főhőse, a történet egésze, s nemcsak jellegzetes szereplői, a nevek, a helyszínek, a romániai diktatúra idejéről ismerős események kötik Erdélyhez, Romániához a Határköveket. Központi témája a bezártság és szabadulás, a határok korlátozása és az azoktól szabadulást hozó fárasztó, elembertelenítő procedúrák, amelyeknek mozzanatait, stációit minden, a diktatúra idején kitelepedést kérelmező jól ismeri, végigjárta. Jellegzetes Harald Frank, a főszereplő hozzáállása mindahhoz, amit végigél: egymagában jól kifejezi, megmutatja a folyton a határait próbálgató, fessegető értelmiségit, s megtestesíti az egyén teherbírása, tűrőképessége határait mások által próbára tett ember lelki állapotát, azt, amelyet a diktatúra alávetettjei át- és túléltek. Jellemző ólmos, fásult közönye, olykor cinikus rendíthetlensége, mások gyermeki naivitása, amellyel az eseményeket megéli, részt vesz, de inkább csak jelen van, nem cselekszik, hanem megtörténnek vele az események. Mintha a rezzenetlenség álarc volna, ami mögé rejtőzve, ott valójában rejtve, mindenben így kívül is maradván jelen, éli végig az eseményeket, hagyja, túri, szenvedni el, szemléli végig azokat.

A néprajzi-antropológiai kutatásoktól kölcsönözve elemzésünkhöz alkalmas fogalomtárat, általánosságban azt szögezhetjük le, hogy nincs abszolút tér, hanem csak idősíkok és emberi dimenziók ötvöződése, kereszteződése; az ezek variánsaiból kialakuló koordinátaháló segítségével lehet a megfelelő megnevezést, elhelyezést, leírást megtalálni, kialakítani. Ez nyelvi szinten, a nyelvi dimenziójában történik, ahogyan a térérzékelés és a tér belakása is egy adott nyelvi rendszerben zajlik, azon kívül nem lehetséges.⁶ A tér, terek szubjektív tartalommal telítődnek az ember megélése, érzelmi viszonyulása nyomán, így azok identitása részévé válnak.⁷ Mindez Hodjak e regényében működik: a tér esetleges, inkább a tapasztalatok darabjai és nyelvi elemek formálják és teszik belakhatóvá, akár otthonossá is egy idő után, a nagykövetség előtti térrel, sátorlábokkal és a további, hasonlóan megfoghatatlan, enyhén abszurd, mégis kínosan valós helyszínnel. Idősíkok és emberi dimenziók át- meg átszelik, keresztezik egymást, találkozásokat is létrehozhatnak, amelyek a fizikai térben és a nyelvi közegben tapinthatók. Ugyanakkor a lélek síkján egyfajta, az idő irányíthatatlan, kiszámíthatatlan, beoszthatatlan múltása, a semmi fölött sem rendelkező tehetetlenség által keltett szenvtelenség tapasztalható. Azaz az egyén érzelmi viszonyulása, annak megmutatása hiányzik. Mindennek nyelvi megformálása, ennek magyarul való remek tolmácsolása kettős élmény a regény olvasásakor. A szűkszavúnak nem mondható leírás, párbeszédsorok ugyanis látszólagos bőségük ellenére is lecsupaszítottak, elsősorban az érzelmi elemektől, érzelmek kifejezésétől, s ettől egyszerre rettenetesen ismerős és ugyanakkor furcsa, idegen a benne megkonstruált világ. Jönnek-mennek a szereplők, segítőkészek vagy akadémikusok, s legfőképp nem fukarkodnak a szavakkal, ám érzelmi szálak nem szövődnek, érzelmek nem támadnak, csak észlelések. Szigorúan tárgyilagos leírások születnek az eseményekről és találkozásokról. Mindez egy viszonylagos és átmeneti térben, az állni látszó (pedig időhatározó-elemekben is bővelkedik a leírás!), rezdületlen időben. Nem léteznek, nem születnek érzelmi reakciók, elhaltak,

elmaradtak, elenyésztek, s ezt Harald Frank megfogalmazza s meg is indokolja a regény záró képsoraiban: „csak annak sikerül, aki egyedül van”. Az érzelemmentesség az azonosulástól, a valahová tartozástól (ami egyben függés, bezártság, lekötöttség) való távolságot is jelzi, az identitástól való eltávolodás, szabadság, szabadulni vágyás a regény végén abban is kifejezésre jut, hogy Harald Frank férfi mivolta, bár nem számolódik fel, nem tűnik el, mintha mégis feloldódna. Ezzel jelzi: az önazonosságnak még a biológiai determináltsága sem köti. A szerző határon, Bécsi elégiája szerint (amit Sánta-Jakabházi Réka bevezetője idéz) ajtókeretben lakik: ezt a tapasztalatot önti formába, ezt testesíti, jeleníti meg főhőse.

„Mielőtt még becsukta volna a kocsiajtót, az anyóka megkérdezte, Sabine, mondd csak, mindegy neked, hol halsz meg?

Igen, válaszolta Harald Frank.

És az is pontosan olyan mindegy neked, hogy milyen földbe temetnek téged?

Igen.

Van neked egyáltalán identitásod?

Nincs.

Az asszonyka megcsókolta Harald Frank homlokát, és azt mondta, Sabine, akkor boldog lehetsz. Minden identitás egy átok, amely életed végéig követ téged, és tehetsz, amit akarsz, semmit sem fog az segíteni, az átok nem tágít, még egy pillanatra sem.”

JEGYZETEK

1 Balogh F. András: Az erdélyi szász irodalom magyarságképe. Budapest, Littera Nova Kiadó, 1996, 5.

2 Pozsony Ferenc: Erdély népei. Szászok, örmények, székely szombatosok, cigányok. Néprajzi egyetemi jegyzetek 6. Kolozsvár, KJNT–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, 2009, 93.

3 Balogh F. A.: Az erdélyi szász irodalom magyarságképe, 102.

4 A német nyelvű vers nyersfordítását közli Balogh F. A.: Az erdélyi szász irodalom magyarságképe, 108.

5 Ld. Pozsony F.: Erdély népei, 85–93.

6 Edward T. Hall: Rejtett dimenziók. Budapest, Katalizátor Iroda, 1995, 9–15.

7 Barna Gábor, Mentális határok – megduplázott világok. In: Balázs Géza–Csoma Zsigmond–Jung Károly–Nagy Ilona–Verebélyi Kincső (szerk.): Folklorisztika 2000-ben. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára. II. Budapest, Eötvös József Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, 2000, 649–695.

Kategória: Téka

Denumire autor: Bodó Márta

Látó Szépirodalmi Folyóirat